

نسخه خط

استاد از دست رفته، مرحوم دکتر احمد علی رجائی، زمانی که سرپرستی موزه مبارک حضرت رضا علیه السلام را عهده دار بود، روزی به یک نسخه خطی از قرآن مجید، با ترجمه تحت اللفظی اشاره کرد و با بیان گرم خود به شرح و بسط آن پرداخت و توضیح داد که چرا این همه خطاطان صاحب نظر و تذهیب کاران هرمند یک سره ذوق و استعداد خود را در آراستن و به جلوه و جمال آوردن قرآن کریم به کار گرفته اند و در راه بهتر نشان دادن این کتاب آسمانی تمام همت خود را صرف کرده اند؟

او می گفت: مردم آن روزگار آن قدر پای بند اصول عقاید و آن چنان مؤمن بودند که هر نوع سهل انگاری و لغزش را در ترجمه و تفسیر قرآن کریم، یا در خط و تذهیب آن گاهی عظیم می دانستند و خود را مستحق خشم و غضب پروردگار می شمردند، از این رو است که در ترجمه های قرآنی قرون چهارم و پنجم و ششم - اندکی فراتر و فروتر - هرگز خطایی دیده نمی شود و یا نکته ای که از سیاست و پرستاری برای بالابردن سطح علمی کتابها و تأمین کمکهای مالی بیشتر برای رسیدن به این هدفهاست.

معیار کار نشر دانشگاهی در همه جا بیشتر کمی است تا کیفی. یک مؤسسه نشر دانشگاهی بنابر ماهیت خود برای آن بوجود می آید که معرفت علمی را گسترش دهد نه آنکه یک مؤسسه اقتصادی انتفاعی بشود. ممکن است بیان این نکته توضیح واضحات باشد، اما در بررسی وضع مؤسسات نشر دانشگاهی در کشورهای مشترک المنافع، این نکته دارای چنان اهمیتی بوده است که ارزش تکرار دارد. در این بررسی معلوم شده است که آینده مؤسسات نشر دانشگاهی کمتر به سلامت وضع مالی آنها و بیشتر به کیفیت عالی فرآورده های آنها، یعنی کتابها، وابسته است. در هر جا کیفیت این کتابها خوب بوده است، ادامه کار مؤسسات نشر دانشگاهی علی رغم دشواریهای مالی امکان پذیر گشته است.

ترجمه و تلخیص از دکتر حسن مرندی

«هنگامی که ورقهای درهم این قرآن، که چون اوراق گل از جای خود به دورمانده بود منظم گردید، در نخستین بررسی دانسته شد که به گنجی دست یافته ایم، لغات زیبا و استوار و جاندار فارسی را مترجم استاد آن چنان برگزیده و به جای خود نشانده بود که گوهری چیره دستی رنگین دانه های گوهر را؛ والحق چنان سخنی را این چنین ترجمه ای درخور است. علایم نسخه شناسی چون شیوه خط و نوع کاغذ و چگونگی و اسلوب تذهیب و دیگر مشخصات، تحریر نسخه را به اوآخر قرن ششم و اوائل قرن هفتم می کشاند. اما کهنه‌گی واژه ها، فصل و وصل، نوع ترکیبات، اادات و

بدون کمک مدام و سخاوتمند اند حکومتها یا دانشگاهها نمی توانند به وجود خود ادامه دهد و اگر کمک کنندگان انتظار بازگشت کمکهای مالی خود را داشته باشند، از هم اکنون، اکثر مراکز نشر دانشگاهی در کشورهای جهان سوم بسته خواهد شد.

یکی از راههایی که مراکز نشر دانشگاهی برای ادامه کار خود برگزیده اند، تجدید چاپ کتابهای پرفروشی است که تقاضای روزافزون برای خرید آنها وجود دارد. مثلاً یک مرکز نشر دانشگاهی در هند آثار تاگور را به زبان بنگالی تجدید چاپ کرده است. یک مرکز نشر دانشگاهی در استرالیا به چاپ و نشر کتابهای شعر که خوش فروش است پرداخته است.

آینده نشر دانشگاهی در کشورهای مشترک المنافع فقط وابسته به افزایش تولید کتاب نیست، اگرچه ایجاد تسهیلات جدید برای چاپ کتابهایی که ارزش نشر دارند مسلمان اثر خود را در گسترش نشر دانشگاهی خواهد گذاشت. آنچه اهمیت بیشتری دارد همکاری وسیعتر بین مراکز تازه تأسیس برای تبلیغ و توزیع، تعیین سیاست و پرستاری برای بالابردن سطح علمی کتابها و تأمین کمکهای مالی بیشتر برای رسیدن به این هدفهاست.

معیار کار نشر دانشگاهی در همه جا بیشتر کمی است تا کیفی. یک مؤسسه نشر دانشگاهی بنابر ماهیت خود برای آن بوجود می آید که معرفت علمی را گسترش دهد نه آنکه یک مؤسسه اقتصادی انتفاعی بشود. ممکن است بیان این نکته توضیح واضحات باشد، اما در بررسی وضع مؤسسات نشر دانشگاهی در کشورهای مشترک المنافع، این نکته دارای چنان اهمیتی بوده است که ارزش تکرار دارد. در این بررسی معلوم شده است که آینده مؤسسات نشر دانشگاهی کمتر به سلامت وضع مالی آنها و بیشتر به کیفیت عالی فرآورده های آنها، یعنی کتابها، وابسته است. در هر جا کیفیت این کتابها خوب بوده است، ادامه کار مؤسسات نشر دانشگاهی علی رغم دشواریهای مالی امکان پذیر گشته است.

۱. کشورهای مشترک المنافع شامل هند، کانادا، استرالیا، نیجریه، قبرس، سیرالنون، جامائیکا، تری نیداد، اوگاندا، کنیا، مالزی، سنگاپور، مالاوی، مالت، تانزانیا، زامبیا، گامبیا و برخی کشورهای کوچکتر است که همکی قبله مستقره یا وابسته به بریتانیا بوده اند. پاکستان تا سال ۱۹۷۲ عضو جمکان کشورهای مشترک المنافع بود.

قرآن شماره ۴

عزیز الله جوینی

سوره فاتحة الكتاب از این قرآن ساقط و آنچه هست نوویس است. صفحه اول از سوره بقره و دو صفحه معدود تین دارای حاشیه و پیشانی و ذیل مذهب بسیار مختصر و کم کار است. خط متن نوعی ثلث و خط ترجمه نسخ است و اعراب به شنگرف و لا جورد، بدین ترتیب که برای تشدید و سکون رنگ لا جور دین و جهت فتحه و ضمه و کسره و تنوین شنگرف به کار رفته است و تنوین مضامون به خلاف امروز با دو ضمه بر روی هم نمایانده می شود. نام سوره ها به خط رقاع و قلم زر تحریر دار است و سر سوره ها مستطیل و متوج و مذهب در آغاز هر سوره می نویسد: «سوره التي يذكر فيها...» و این گونه یاد کردن از نام سوره ها رسم روزگار کهن است، و در ادوار اخیر می نویسند: «سوره...» در این سر سوره ها تعداد آیات و کلمات و حروف هر سوره ذکر می شود با محل نزول آن و قید اینکه اختلافی در تعداد آیات و محل نزول آن هست یا نیست. نشانه ها برای خمسات (هر پنج آیه) در حاشیه ترجمی است و برای عشرات (هر ده آیه) دایره ای و هر دو علامت و دیگر نشانه ها به تحریر و زر و سفید آب و سرچ و در سوره هایی، که عدد آیات آن بیش از ده است در داخل دوازیر عشرات قید

حروف و پسوند و پیشوندها و اسلوب سخن از این حد بسیار قدیمتر می نمود، خاصه که شباهتی در شیوه نگارش بین این ترجمه و ترجمه تفسیر طبری، که در نیمة قرن چهارم نوشته شده است مشهود بود.»

مشخصات قرآن شماره ۴. باز آنچه را که آن مرحوم در آن جزو اورده است نقل می کنم: «قرآنی است به قطع بزرگ $36/4 \times 28/3$ سانتیمتر، دارای ۱۸ سطر، ۹ سطر متن و ۹ سطر ترجمه. اندازه مسطر در تحریر $26/8 \times 20/5$ سانتیمتر. کاغذ خابالغ حنایی ضخیم، مجموعه بی شیرازه و ورق ورق، و فرسوده و جای بجای پاره و وصالی شده، جلد چرمی کهنه سوراخ، واقف نامعلوم؛ تاریخ تحریر هنگام صحافی و وصالی آن برادر بی دقیق نادانی با تیغه برش صحافی از میان رفته است، همچنین نام کاتب و شاید پدر او، از وضع سوره «ناس» که کلمات «قل اعوذربپ» آن از بین رفته است، چنین برمی آید که لااقل باید دو کلمه از آغاز سطر بعدی که کاتب نام خود را نوشته هم از بین رفته باشد ولی آنچه از نام اجداد کاتب به جای مانده بدین قرار است: .... سعد بن عبد الجبار بن احمد المکنی بابی الحرف فی رمضان سنہ...

نمونه‌ای از لغات فارسی:

بیامختند: یتعلمون	روز پاداشن: یوم الدین
برگشتند: هادوا	راستخیز: یوم معلوم
خرما سفال: نوی	بفروزنده آن را: یوقد
بیرون آهنجهیم: نزعنای	بن درآید: ینفذ
دو سرگی کردن: ناقروا	فرامشت گرداند: ینشین
گمان مندان: مترین	نیرو: یمین
دشمنازگی: مقت	بچیناند: یعرشون
چفته - خنپیده: معروشات	بتفسانند: یحمو
	بخوابند: (متعدی) یتوافقی

می شود فی المثل «عشر» در حاشیه قرآن و مقابل آیه دهم در دایره با خط زرین نوشته شده است و در مقابل آیه بیستم «عشرون» در داخل دایره قید گردیده و برای سی ام «تلثون» و چهلم «اربعون» الخ... فواصل آیات با دایره زرین مشخص گردیده و برابر هر لفت یا ترکیب عربی در ترجمه دایره زرین بسیار کوچکی گذارده شده است تا معلوم باشد که واژه فارسی ترجمه کدام لفظ یا ترکیب عربی است.

در حواشی قرآن در آغاز هر جزو مستطیل هایی ترسیم شده و داخل آن ها به خط رقاع و قلم زر تحریر دار عدد آیات و کلمات و حروف و نقطه های آن جزو نوشته شده است و به دنبال آنها هم در حاشیه مستطیل های دیگری است که جمع عدد و هر یک از حروف تهجی موجود در قرآن را از الف تا «با» تاخصیص حرف اول یعنی الف برای جزء اول و حرف دوم یعنی ب برای جزء دوم... الخ نشان می دهد. فی المثل حرف یازدهم از حروف تهجی که «حرف الزاء» است در حواشی جزء یازدهم مسطور است به شرح ذیل با تفکیک مندرجات هر مستطیل و به عین عبارت: «الجزء الحادی عشر من اجزاء الثلثین عدد ایاته مائة + و خمس و خسون ایه و الفان و ستمائه + و تسع و خمسون کلمة و عشرة الف + و سبع مائة و ثمانیة احرف و الف + مائتان و اثنان و عشرون نقطه + و جميع ما فی القرآن من حروف + الزاء الف و ستمائه + و ثمانیة احرف»

.۸-۷-۶

نمونه‌ای از ترجمه‌های فارسی:

۱- والذین يصدقون بیوم الدین: و آن کس ها کی براست دارند روز پاداشن و شمار.

۲- لمجموعون الی میقات یوم معلوم: فراهم آرند به وعده گاه روز معلوم، یعنی راستخیز.

صفحه ۵۶۵، سوره ۹۶/۱۶

۳- مانعندکم ینفذ و ما عند الله باق: آنج نزد شما است بن درآید و آنج نزد خدا است باقی بماند.

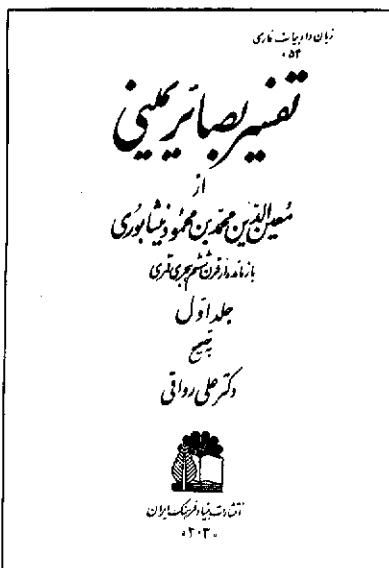
صفحه ۲۹۱، سوره ۹۶/۱۶

۴- فراغ عليهم ضربا بالیمن: بگرایست برایشان بزمی پنیره.

صفحه ۲۷۲، سوره ۹۲/۲۷

۵- او حی ربك الى النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا و من الشجر و معاشرشون: و وحی کرد، یعنی الهام داد خداوند تو سوی زنیور کی بکن از کوهها خاندها و از آنج بچیناند یعنی رزان.

صفحه ۲۸۷ سوره ۹۶/۱۶

نیشابوری، معین الدین محمد بن محمود تفسیر بصائر یمینی بازمانده از قرن ششم هجری قمری. به تصحیح علی رواقی تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹، جلد اول (۴۲۹ ص).

نیز تا حدودی اعتتا شده است ولی نه در حد قصص. اما مسائل کلامی و فلسفی، بکلی نایاب است و چنانکه اشاره شد، تفسیر بصائر یک تفسیر روایی تمام عبار است، با تحری در کمال فصاحت و گیرایی.

امیدواریم در آینده نزدیک، و به فاصله‌های کوتاه سایر مجلدات این تفسیر گرانقدر به دست دوستاران معارف اصیل اسلامی، علی‌الخصوص علوم قرآنی، برسد. سزاوار است که مصحح محترم در مقدمه مجلدات آینده، معرفی مشروحی از کتاب، و مشروحتری از مؤلف، به عمل آورند و مختصات تاریخ زبانی و سبک‌شناسی این اثر ارزشمند را بتفصیل بیان کنند.

یکی از خدمات فرهنگی شایان تقدیر بنیاد فرهنگ ایران، اقدام به تصحیح و طبع تفاسیر کهن فارسی است. این بنیاد تاکنون چندین تفسیر ارزشمند، اعم از کامل یا ناقص، با چاپ عکسی یا حروفچینی، با معرفی و مقدمه‌های شایسته، انتشار داده است از جمله:

- ۱) تفسیر سورآبادی (متعلق به قرن پنجم)، ۱۳۴۵، ۱۳۵۳.
- ۲) تفسیر قرآن پاک (اواخر قرن چهارم یا اوایل قرن پنجم)، ۱۳۴۴، ۱۳۴۸.
- ۳) تفسیر قرآن مجید (قرن پنجم)، به تصحیح جلال متینی، ۱۳۴۹.
- ۴) تفسیر بر عشری از قرآن مجید (قرن پنجم؟)، به تصحیح جلال متینی، ۱۳۵۲.

۵) تفسیر نسفی، از ابوحفض نجم الدین عمر نسفی (۴۶۲-۵۳۸).
[این تفسیر در واقع ترجمه قرآن است، و متعلق به قرن ششم، جلد اول، ۱۳۵۳.]

و اینک با تازه‌ترین تفسیر منتشر شده، از این دست مواجهیم. تفسیر بصائر یعنی، نوشته قاضی امام اجل معین الدین حجه الحق مفتی الامه محمدبن محمود النیسابوری (نیشابوری) که به همت آقای دکتر علی رواقی، براساس سه نسخه خطی کهن تصحیح و تدقیق شده است. کتاب حاضر نخستین جلد از مجلدات این تفسیر است که شامل پیشگفتار مصحح و مقدمه مؤلف و تفسیر سوره‌های فاتحه و بقره و آل عمران است. در پیشگفتار اشاره نشده است که اصل تفسیر در چند مجلد است.

در پایان کتاب فهرستی بالغ بر حدود هزار واژه فارسی و عربی که در متن به کار رفته، آمده است. تفسیر بصائر در قرن ششم نوشته شده، و زبان روشن و استواری دارد؛ و هم از نظر شیوه‌ای و گیرایی نت و هم اتقان شیوه تفسیرنویسی، با تفاسیر بزرگ مهمن چون کشف الاسرار مبتدی و روض العحنان ابوالفتوح رازی پهلو می‌زند.

از نظر تفسیرنگاری، می‌توان این تفسیر را عمدتاً روایی (تفسیر بالماثور) به شمار آورد، زیرا کمتر قولی است که به حدیثی از مفسران صحابه و تابعین، یا به عبارت صحیحتر به احادیث تفسیری منقول از طریق آنها، مستند نشده باشد. در سراسر کتاب غالباً فقط ترجمه احادیث آمده است، و از روایان، نام عبدالله بن عباس و عبدالله بن مسعود بیش از دیگران به چشم می‌خورد. دیگر از خصایص این تفسیر، این است که به قصص بیش از سایر موضوعات تفسیری پرداخته است. مؤلف در صفحه ۵۲ به تصنیف دیگری از خود به نام کتاب قصص اشاره می‌کند. به آیات احکام

برخون، پال. فلسفه‌ای برای آموزش بزرگسالان. ترجمه غ بهبهانیان. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹، ۲۷۹ ص.

این کتاب فلسفه آموزش بزرگسالان و کاربرد آن را در مباحث مختلف از قبیل هدفها و ساخت آموزش بزرگسالان، برنامه‌ریزی خصوصیات فرد بزرگسال و جامعه او را مورد بررسی قرار می‌دهد.

تحلیل زیر براساس هر یک از این مباحث تنظیم شده است.

اعضای یک جامعه جهت شرکت فعال در حیات اجتماعی خوش و رفع نیازهای مادی و معنوی آن و همچنین برای حل مسائل و مشکلات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به آموزش مدام نیاز دارند، زیرا اطلاعات و دانش و مهارتی که آنها در طول دوران کودکی و نوجوانی فراگرفته‌اند به هیچ وجه نمی‌تواند برای سالهای متمادی عمرشان و تادران کهولت کافی باشد. از این رو همه افراد جامعه که سینی جوانی را پشت سر گذارده‌اند و عهده‌دار مستولیت‌های اجتماعی، خانوادگی و غیر

هستند به نوعی از آموزش نیاز دارند.

در اکثر موارد «آموزش» شکلی از یادگیری را که معمولاً مورد استفاده کودکان قرار می‌گیرد، با خصوصیات مخصوص بخود از قبیل مواد و مطالب خاص جهت استفاده، کلاس و وسائل مربوط به آن، شاگرد و معلم و روابط بین آنان و غیره را در ذهن افراد تداعی می‌کند. در حالی که اغلب اوقات آموزش و کلاس درس ندارد. در واقع آموزش بزرگسالان عبارت از هر نوع یادگیری است که به نحوی باعث رشد فکری افراد شود و به اطلاعات و معلومات آنان بیفراید و یا مهارت‌هایشان را تقویت کند و گسترش دهد. اینگونه آموزش را می‌توان در کلاس و از طریق مؤسسات آموزشی کسب کرد و یا بدون دخالت هیچگونه بنیادی، تنها توسط مطالعه مستقل و از راه برنامه‌ریزی و فعالیت فردی هر بزرگسال و یا به وسیله مشارکت عده‌ای از افراد و از راه فعالیتهای گروهی به دست آورد. قسمت اعظم آموزش بزرگسالان عبارت از یادگیریهای غیر منظم و تصادفی است و آموزش‌های منظم و سازمان یافته فقط بخش کوچکی از فعالیتهای آموزشی آنان را تشکیل می‌دهد. برای مثال افزایش اطلاعات و معلومات افراد برای استفاده از یک برنامه تلویزیونی و یا رادیوئی، خواندن مقالات در روزنامه‌ها و مجله‌ها، بحث و گفتگوهای مؤثر و سازنده با دوستان و حتی گوش کردن به توصیه‌های فروشنده هنگام خرید جنس مورد نیاز و مواردی از این

پژوهشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی

خبرها

دوباره کاریها تشکیل گردیده است. چون از طرفی تعداد زیادی کتاب در زمینه‌های مختلف در دست تألیف و ترجمه است و از طرف دیگر امکانات انتشارات و چاپخانه‌هایی که می‌توانند مورد استفاده این مرکز قرار گیرند محدود است، لذا لازم است که طبق برنامه‌ای سنجیده و منظم این امکانات هر ساله بین رشته‌های مختلف تخصصی و کتابهای رشته‌های فرعی آنها تقسیم گردد و از این طریق بیاری خداوند طی سالهای آینده تعداد قابل ملاحظه‌ای کتاب با کیفیت خوب به جامعه عرضه گردد.

شورای عالی مرکز نشر دانشگاهی معتقد است که تصمیم گیریها در مورد تأیید و تصویب و اجازه چاپ و نشر کتاب و سایر امور مربوط در هر رشته تخصصی باید با مشارکت و

پس از تشکیل مرکز نشر دانشگاهی نامه زیر از طرف سربرست این مرکز درباره نحوه و چگونگی همکاری دانشگاهها با این مرکز، در امر نشر کتاب، به عنوان رسای دانشگاهها فرستاده شد.

رئيس محترم دانشگاه...

محترما، همانطوری که مستحضر هستید اخیراً مرکزی به نام «مرکز نشر دانشگاهی» (ادامه دهنده کار کمیته تألیف و ترجمه و تصحیح کتابهای دانشگاهی) به منظور هم‌آهنگ کردن انتشارات دانشگاهی در سطح کشور و بالابردن کیفیت آن و جلوگیری از

هر یک از آنها عهده دار می باشند، ایجاب می کند که حتی الامکان روشهای آموزش سنتی مورد استفاده قرار نگیرد.

بطور کلی برنامه های یادگیری بزرگسالان دارای دو نوع هدف است. یکی هدفهای کلی آموزشی که جنبه همگانی داشته و سبب پیشرفت فکری شهروندان و ایجاد تفاهم بین آنان می شود و در نتیجه نظام اجتماعی آنها را بسوی کمال و ترقی سوق می دهد. دسته دوم هدفهای خاص هر یک از برنامه های آموزشی است. مشخصات کلی بزرگسالان و تجربیات گوناگونی که آنها در طی سالیان متعددی کسب کرده اند ایجاب می کند که افراد جامعه در برنامه های آموزشی خویش به طور فعال شرکت داشته و در تعیین هدفها و نیازها، محتوى و روش یادگیری و همچنین در ارزشیابی از برنامه ها و میزان یادگیری خود نقش مستقیم و فعالانه داشته باشند. علاوه بر این، مطالب مورد بحث و یادگیری باید تا حدود زیادی با مسائل و مشکلات بزرگسالان و زندگی روزمره آنان مربوط باشد.

کتاب فلسفه ای برای آموزش بزرگسالان، مشتمل بر شش فصل است. فصل اول روند کلی آموزش بزرگسالان را با توجه به خصوصیات جامعه و اعضای آن مورد بررسی قرار می دهد. در فصل دوم توجه نویسنده بیشتر به هدفهای آموزش بزرگسالان و ترکیب و ساخت این نوع آموزش معطوف شده است. در فصل سوم انواع آموزش بزرگسالان طبقه بندی شده و تعریف هر یک از

پortal جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

دانشگاه علوم انسانی

دانشگاه لاقل یک نفر انتخاب و به همکاری دعوت گردد. افراد این هیئت اعضاء رسمی گروه تخصصی خواهد بود و لازم است بطور مرتب بر حسب نیاز گروه در جلسات شرکت کنند و مشارکت اپشان جزو فعالیتهای علمی و تحقیقاتی ایشان محسوب خواهد شد. بدیهی است که هزینه سفر همکاران شهرستانی طبق مقررات مرکز پرداخت خواهد شد.

امید است که با یاری خداوند و مشارکت فعالانه همکاران مبرز دانشگاهی بتوان به کار انتشارات دانشگاهی سروسامان بخشید.

سرپرست مرکز نشر دانشگاهی
نصرالله پورجوادی

همکاری هرچه بیشتر اساتید مبرز دانشگاهها باشد. برای تحقق این خواسته لازم است در هر زمینه علمی هیئتی برای یک دوره چند ساله تشکیل گردد و نظارت و تصمیم گیری در این امور رسمی به عهده آنها واگذار گردد. برای تشکیل این هیئت در هر گروه تخصصی، از هر دانشگاه توسط شورای آن گروه تخصصی حداقل ۳ نفر (حتی الامکان از اساتید مبرز و محقق و علاقمند به تألیف و ترجمه) انتخاب و معرفی گرذند. مرکز نشر دانشگاهی با توجه به تعداد رشته های فرعی هر گروه تخصصی و نیازها از میان افراد معرفی شده عده ای را (تعداد آن متناسب با حجم کار گروهها) انتخاب خواهد کرد. سعی براین است که حتی المقدور از هر رشته تخصصی موجود در